

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-33>

УДК 378.015.311

Тюльпа Т.М.

Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

ОБҐРУНТУВАННЯ КРИТЕРІЇВ І ПОКАЗНИКІВ СФОРМОВАНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті подано обґрунтування критеріїв і показників сформованості соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей на основі компонентів її структури. В якості інтегрального критерію ми розглядаємо соціальний досвід студентської молоді, як результат спеціально організованого засвоєння особистого і суспільного досвіду в процесі формування соціальної компетентності з урахуванням особливостей навколишнього середовища, що включає наступні критерії: мотиваційно-ціннісний (ціннісне розуміння соціальної дійсності, сформованість установок, стереотипів, цінностей); когнітивний (якість світоглядних і людинознавчих знань) комунікативно-діяльнісний (володіння системою складних соціальних умінь і навичок взаємодії); рефлексивний (здатність до самоаналізу і самооцінювання).

Ключові слова: соціальна компетентність, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей.

Tulypa Tetiana

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

RATIONALING THE CRITERIA AND INDICATORS OF THE SOCIAL COMPETENCE FORMATION OF INTENDED SOCIONOMIC SPECIALISTS

Summary. The article substantiates the criteria and indicators of the social competence formation of future specialists of socio-economic specialties based on the components of its structure. The formation of each component that is part of intended specialists in socio-economic specialties the social competence structure, is associated with the formation of its characteristics and properties as part of a holistic system. As an integral criterion, we consider the social experience of youth student because of a specially organized assimilation of personal and social experience. Motivational-value (value understanding of social reality, the formation of attitudes, stereotypes, values, desire for social interaction in the team); cognitive (quality of ideological and humanistic knowledge, self-education skills, specific categorical social knowledge about social reality and about themselves, knowledge of features of social interaction with representatives of different social groups) communicative and active (formation of communicative skills and abilities, ability to perform norms and activities ability to form and develop constructive behavioral skills in social relationships); reflexive (the ability to self-analyze and self-esteem, the ability to realize moral goals, the conviction of the need for self-development and self-improvement) are defined criteria. The defined criteria and indicators of social competence formation are not only a means of identifying and evaluating a phenomenon, but also a basis for its systematization, expressing the essential features by which an assessment of social competence occurs as a result of integrated personal education, which combines the social value understanding of social values, specific categorical social knowledge, acting as a guide to action, subjective capacity for self-determination and normalization, personal ability to exercise technology and individual, group and intergroup interaction. Defining the criteria and indicators of social competence make it possible to identify those competencies that determine the social systemic quality of intended socio-economic specialists, reflect knowledge, ability to act in the process of social interaction.

Keywords: social competence, future specialists of socio-economic specialties.

Постановка проблеми. Соціальна компетентність є невід'ємною якістю сучасного професіонала. Вона є це інтеріоризацією особистістю соціального досвіду, адекватного певній системі соціальних відносин і забезпечує людині можливість для самореалізації в цій системі, особливою здатністю знаходити баланс, компроміс між самореалізацією і соціальною адаптацією. Соціальну компетентність можна розглядати як системний прояв знань, умінь, здібностей і особистісних якостей, що формуються в процесі соціалізації, які ведуть до успішності особистості в умовах даного суспільства. Для її формування необхідні не стільки знання, скільки сильна мотивація і стимулювання з боку суспільства у вигляді створення певних умов, які в умовах реформування професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вимагають розробки системи вимірювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оцінювання компетентностей залиша-

ється однією з найбільш складних у реалізації компетентнісного підходу в освіті й висвітлюється у наукових працях Н. Борбич, І. Зарубінської, І. Зимньої, С. Краснокутської А. Новікової, В. Шахрай та ін. Визначилося протиріччя: ідея зазначеного підходу базується на тому, щоб надати практичну спрямованість процесу освіти, побачити реальні результати освіти – ключові і професійні компетенції випускників закладів освіти, що застосовуються в діяльності, але адекватно оцінити ці результати виявилось досить складно. На думку вчених, зміни в системі оцінювання результатів освіти є [4] головною відмінністю компетентнісного підходу від традиційного. На думку низки західних фахівців (В. Уайта, Ю. Хабермаса, Т. Кавельє) соціальна компетентність розкриває ступінь ефективності реагування на проблемні життєві ситуації, досягнення реальних цілей в особливому соціальному контексті, особливості використання відповідних теорій і методів, а також позитивний розвиток як результат соціальної активності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми При компетентнісному підході оцінюються більш складні результати – компетентції, а знання й уміння при цьому виступають як показники, зростає роль самооцінки і взаємооцінки. В умовах компетентнісного підходу необхідний набір об'єктивних, якісних критеріїв, використання методик критеріального оцінювання. Не зважаючи на значну увагу науковців до вивчення проблеми формування соціальної компетентності нез'ясованою залишається структура означеного феномена, недостатньо обґрунтованими є критерії й показники сформованості соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Формулювання цілей статті. Обґрунтування критеріїв і показників сформованості соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей на основі компонентів її структури.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі теоретичного аналізу трактувань поняття «соціальна компетентність» і спираючись на визначення науковців, ми розуміємо соціальну компетентність майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей як інтегративну якісну категорію, особистісне новоутворення, що з'єднує в собі ціннісне розуміння соціальної дійсності, конкретні якості особистості, здібності, соціальні знання, уміння як керівництво до дії, суб'єкту готовність до застосування соціального досвіду в головних сферах діяльності людини, здатність здійснювати соціально перспективні перетворювальні впливи, аналізувати їх наслідки. Виходячи з цього трактування ми визначаємо структуру соціальної компетентності як особливий полікомпонентний конструкт, що утворився в результаті синтезу особливих взаємозумовлених і взаємозв'язаних елементів. Становлення кожного компонента, що входить у структуру соціальної компетентності, зв'язане з формуванням її характеристик і властивостей як частини цілісної системи й передбачає врахування низки критеріїв.

У педагогічній літературі критерій розглядається як зразок, на підставі якого проводяться оцінка й зіставлення результатів. Проблема визначення критеріїв і показників розглядається в роботах С. Архипової, В. Беспалька, С. Гончаренка, І. Зарубінської, Н. Кузьміної, А. Маркової, А. Реана, М. Скаткіна, О. Тогочинського і низки інших дослідників. Автори по-різному підходять до виділення, опису критеріїв і показників оцінки рівня феномена соціальної компетентності. Так, С. Гончаренко вважає, що критерієм є правило, згідно з яким виносять оцінку, вибір після вимірювання [1, с. 5]. В. Загвязинський під критерієм розуміє узагальнений показник розвитку процесу, успішності діяльності, за яким виконується оцінка явищ, що відбуваються [2, с. 10]. Важливим у контексті нашого дослідження є визначення сутності поняття «критерій», яку подає в наукових роботах О. Пометун і визначає її як характеристику об'єкта дослідження, що повинна мати суттєві ознаки предмета, відобразити необхідні ознаки й якості, що мають бути стійкими й постійними [5]. Отже, критерій являє собою засіб, необхідний інструмент оцінки, але сам не є оцінкою.

У пошуках підходів до розробки критеріальної бази соціальної компетентності і вибору діагностичного інструментарію ми спиралися на дослідження західних психологів, зокрема В. Уайта, який одним з перших звернувся до вивчення цієї проблеми. Він розглядає соціальну компетентність як певну здатність індивіда ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем. Ю. Хабермас конкретизуючи зазначене поняття, підкреслює, що соціальна компетентність полягає в ступені адекватності і ефективності розв'язання різноманітних проблемних ситуацій, з якими стикається людина в соціумі [6]. Визначаючи структуру соціальної компетентності, яка включає соціальні здібності, уявлення і досягнення, Ю. Мель як критерій соціальної компетентності виділяє результативність міжособистісної взаємодії, соціальних досягнень [3, с. 62].

З огляду на зазначені положення, висловлені науковцями, критерії сформованості соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей ми розглядаємо як мірило для визначення, оцінки предмета, за допомогою якого здійснюється оцінка явищ, процесів, станів, формування й розвитку особистості у процесі професійної підготовки, сукупність сутнісних ознак, які дають можливість зробити висновок про стан і рівень її сформованості, при цьому ступінь сформованості повинен визначатися в конкретних показниках.

Критерії сформованості соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей визначаються, виходячи з цілісного, системного її розуміння, виділення структурних компонентів, визначення соціальної компетентності як процесу й результату професійного спрямованих соціальних впливів, прийняття професійних цінностей соціономічної сфери життєдіяльності при професійно-особистісній актуалізації майбутніх фахівців. Зміст критеріїв і показників зумовлений прагненням до самореалізації, наявністю оптимальних якостей особистості. Критерії сформованості соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей також визначалися виходячи з цілісного, системного розуміння соціалізації особистості, виділення її функціональних і структурних компонентів, визначення її як процесу і результату соціалізувальних впливів, прийняття професійно-моральних цінностей при професійно-особистісній актуалізації майбутнього фахівця. Погоджуючись з теорією А. Бандури, в якості інтегрального критерію ми розглядаємо соціальний досвід студентської молоді, як результат спеціально організованого засвоєння особистого і суспільного досвіду в процесі формування соціальної компетентності з урахуванням особливостей навколишнього середовища, що включає наступні: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний і рефлексивний критерії.

Мотиваційно-ціннісний критерій передбачає:

- ціннісне розуміння соціальної дійсності; усвідомлення цінності соціального в структурі соціальної компетентності для буття людини, у системі особистісно-значущих цінностей;
- сформованість установок, стереотипів, цінностей, образів світу; інтеріоризація цих цінностей у спонукальну силу поведінки від неусвідомленого інтересу до цілеспрямованої

просоціальної діяльності, до стійкої професійної спрямованості, яка визначає відповідальність за обрану справу перед суспільством;

– наявність позитивної внутрішньої мотивації щодо усвідомлення цілей і завдань, що розв'язують проблеми формування соціальної компетентності, цілеспрямованість в оволодінні професійною майстерністю і реалізації її на практиці, інтерес до соціалізації як процесу, що детермінує успішність формування соціальної компетентності, бажання вивчати зазначений предмет, присвятити себе соціальному розвитку особистості;

– прагнення до соціальної взаємодії в колективі, організації його спільної діяльності, діяльності інших для досягнення соціально значущих цілей.

Когнітивний критерій відображає:

– ставлення до збагачення й поглиблення соціально-професійних знань, прагнення до їх самостійного пошуку, навички самоосвіти, конкретні категоріальні соціальні знання про соціальну дійсність і про себе, розуміння сутності поняття «соціальне», «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність»; соціальні процеси, структури, інститути, усвідомлення багатомірності соціальних факторів, механізмів, засобів, що впливають на особистість;

– якість світоглядних і людинознавчих знань, сформованість умінь здійснювати синтез знань з різних наукових галузей для якісного й багатфакторного аналізу соціальної проблемної ситуації, знання власного соціального потенціалу як представника певної культури, нації, соціальної, професійної групи;

– знання особливостей соціальної взаємодії з представниками різних соціальних груп в умовах свободи особистісного вибору, стратегій і тактик здійснення комунікації, знання, що містять інформацію про способи виконання різних видів людської діяльності з метою розширення соціального досвіду щодо розв'язання відповідних проблем.

Комунікативно-діяльнісний критерій відображає:

– сформованість комунікативних умінь і навичок (здатність установлювати й підтримувати контакти на основі цінностей діалогічного спілкування, способів використання комунікативних стратегій і тактик);

– здатність виконувати встановлені соціальні норми й правила діяльності, що представляють собою систему загальних інтелектуальних і практичних навичок і вмінь; володіння системою складних соціальних умінь і навичок взаємодії;

– здатність до формування й розвитку конструктивних поведінкових навичок у соціальних відносинах, розв'язуючи побутові, професійні й суспільні завдання, суб'єктна здатність до само-

визначення і нормотворення, творче ставлення до просоціальної діяльності й здатність особистості до організації власних творчих ініціатив, здатність організувати спільну діяльність і міжособистісну взаємодію суб'єктів соціального середовища;

Рефлексивний критерій відображає:

– здатність до самоаналізу і самооцінювання, до аналізу й оцінювання навколишньої дійсності; володіння навичками самоконтролю й саморегуляції своїх комунікативних і поведінкових реакцій у процесі розв'язання соціальних проблем, емоційна регуляція системи власних дій, себе в системі відношень;

– уміння реалізувати моральні цілі на практиці у професійній діяльності, здатність на основі життєвого досвіду і знань передбачати можливі наслідки своїх дій, здатність брати на себе відповідальність за свої дії, поведінку і їх наслідки;

– переконаність у необхідності саморозвитку й самовдосконалення, емпатійність як здатність до співпереживання і співчуття, чуйність, уміння поставити себе на місце іншого, толерантність як здатність приймати іншу людину в її індивідуальності з достоїнствами і недоліками, вміння рахуватися з думкою інших.

Наведені критерії і показники сформованості соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей служать вихідними даними для визначення рівнів розвитку цієї якості у студентів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Визначені критерії і показники сформованості соціальної компетентності виступають не тільки засобом виявлення й оцінювання феномена, а й підставою для його класифікації, систематизації, виражають загальні сутнісні ознаки, за якою й відбувається оцінювання соціальної компетентності як результату інтегрованої особистісної освіти, яка об'єднує в собі ціннісне розуміння соціальної дійсності, конкретні категоріальні соціальні знання, виступаючи як керівництво до дії, суб'єктна здатність до самовизначення і нормотворення, особисте уміння здійснювати технології індивідуальної, групової й міжгрупової взаємодії. Визначення критеріїв і показників соціальної компетентності дають можливість чіткіше ідентифікувати саме ті компетенції, що визначають системно-соціальну якість майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, відображають знання, здатності до дії в процесі соціальної взаємодії. Зазначені показники дають можливість встановити рівні сформованості соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей і сприятимуть удосконаленню, підвищенню результативності їхньої професійної підготовки.

Список літератури:

1. Гончаренко С.У. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. *Шлях освіти*. 2004. № 1. С. 2–6.
2. Загвязинский В.И. Идея, замысел и гипотеза педагогического исследования. *Педагогика* 1997. № 2. С. 9–14.
3. Мель Ю. Социальная компетентность как цель психотерапии: проблемы образа Я в ситуации социального перелома. *Вопросы психологии*. 1995. № 5. С. 61–68.
4. Орешкина А.К., Сергеева М.Г., Горягина Е.Б. Методологические основы развития педагогических систем непрерывного образования : учебное пособие. Москва : НОУ ВПО МИЛ, 2015. 194 с.
5. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики* / О. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Санкт-Петербург, 2001. 377 с.

References:

1. Honcharenko, S.U. (2004). Pro kryterii otsiniuvannia pedahohichnykh doslidzhen [On the evaluation criteria of pedagogical research]. *Shliakh osvity*, no. 1, pp. 2–6.
2. Zagvazinskij, V.I. (1997). Ideja, zamysel i gipoteza pedagogicheskogo issledovanija [The idea, design and hypothesis of pedagogical research]. *Pedagogika*, no. 2, pp. 9–14.
3. Mel', Ju. (1995). Social'naja kompetentnost' kak cel' psihoterapii: problemy obraza Ja v situacii social'nogo pereloma [Social competence as the goal of psychotherapy: problems of the image of the self in a situation of social fracture]. *Voprosy psihologii*, no. 5, pp. 61–68.
4. Oreshkina, A.K., Sergeeva, M.G., & Gorjagina, E.B. (2015). Metodologicheskie osnovy razvitija pedagogicheskikh sistem nepreryvnogo obrazovanija: uchebnoe posobie [Methodological foundations of the development of pedagogical systems of continuing education]. NOU VPO MIL.
5. Pometun, O.I. (2004). Teoriia ta praktyka poslidovnoi realizatsii kompetentisnoho pidkhodu v dosvidi zarubizhnykh krain [Theory and practice of the consistent implementation of the competency-based approach in the experience of foreign countries]. *Biblioteka z osvithoi polityky*.
6. Habermas, Ju. (2001). Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie [Moral consciousness and communicative action]. Sankt-Peterburg.